

Den nytestamentlige tekstkritiks missionale relevans

Stud.teol. Conrad Thorup Elmelund,
Københavns Universitet
conradelmelund@gmail.com

Resumé

For nogle kan det tekstkritiske arbejde nok opleves både teknisk utilgængeligt og som bærer af en iboende form for skepticistisk bibelkritik, men sådan forholder det sig ikke. Den bibelske tekstkritik er derimod den uundværlig første del af den arbejdsproces, der munder ud i at den enkelte får adgang til Bibelen. I denne artikel vil jeg give tre eksempler på, hvordan beskæftigelse indenfor nytestamentlig tekstkritik¹ er missionsteologisk relevant og ligefrem uomgængelig. Først (1) vil jeg forklare, hvordan tekstkritik er en nødvendig del af alt eksegetisk arbejde, og hvordan den hjælper bibelfortolkeren med at komme sin tekst nærmere. Dernæst (2) hvordan tekstkritikken er den første arbejdsdel i produktionen af nye bibeloversættelser, for videre at vende opmærksomheden mod (3) den apologetiske kampplads, som tekstkritikken de sidste årtier har udgjort. Afslutningsvis vil spørgsmålet om tekstens overordnede (u)sikkerhed blive berørt, og artiklen afrundes med konkrete råd til ikke-specialister.²

Keywords

Tekstkritik - Redelighed - Fortolkning - Bibeloversættelse – Apologetik

Introduktion

Kristendommen skilte sig helt fra sin tidligste tid ud fra samtiden ved et særligt bogligt fokus med vægt på overleveringen af sine skrifter og oplæsningen af dem under gudstjenesten (1 Tim 4,13; 2 Tim 3,16; Hurtado 2016, 105–41). Årsagen dertil skal findes i kristendommens udspring af det første århundredes jødedom, hvor skriftlæsning på sabbatten allerede var etableret praksis, selvom det sandsynligvis foregik med større variation end senere. Lukas præsenterer således også Jesu skriftlæsning i synagogen i Nazareth som ”efter sædvane” (Luk 4,16–21), hvorefter alles

¹ Tekstkritik er beskæftigelsen med de håndskrifter, hvori en given tekst er bevaret os fra fortiden, og centrerer sig om evalueringen af de tilfælde, hvor de forskellige håndskrifter ikke er enige om tekstens ordlyd.

² Se også min artikel i bladet TEL 2020 (nr. 4) s. 10–14. Kan rekvireres digitalt på <https://www.bibelskarkaeologi.dk/store/p130/TEL-2020-4.html>

opmærksomhed rettedes mod ham i forventning om en udlægning, efter at han ”lukkede bogen,” som det noget misvisende hedder i den autoriserede danske oversættelse (DO92).³ Det samme mønster ses, når Paulus kommer til synagogen i Antiokia i Pisidien (ApG 13,14–15), og når Jakob på apostelmødet nævner det som en etableret praksis fra gamle tider, at Moses læses op i synagogerne på sabbatten (ApG 15,21). På samme måde blev skriftlæsningen under gudstjenesten meget hurtigt et definerende element ved de kristnes gudstjenestefejringer, hvis den da ikke var det helt fra begyndelsen (se 1 Tim 4,13; Justins Første Apologi 67,3). Det betød, at kristne meget tidligt brugte mange ressourcer på at producere de nødvendige bøger. ”[W]e should [...] not underestimate the impressive efforts put into the copying and dissemination of writings in early Christianity,” (Hurtado 2016, 108) som Larry Hurtado formulerer det. Man kan derfor sige, at arbejdet med håndskrifter, deres konstruktion, tekstkopiering og selve teksten, helt fra begyndelsen har været højt prioriteret af kristne og har spillet en central rolle i de kristnes selvforståelse, i gudstjenestens liv og i videreformidlingen af det kristne budskab.

De nytestamentlige skrifter afspejler også selv en bevidsthed om deres missionale potentiale, altså at læsningen af dem skal skabe tro på Jesus (Joh 20,30–31). Den mægtige etiopiske eunuk⁴ bliver et eksempel på en omvendelse, der tager sit udgangspunkt i skriftlæsning (ApG 8,26–40).⁵ Samtidigt bør det bemærkes, at Filips tilspørgelse og etiopierens dåbsbekendelse (ApG 8,37) ikke hører til Lukas komposition, men derimod genspejler den tidlige kirkes dåbspraksis. Verset er muligvis først blevet introduceret i et håndskrift som en note i marginen, og da dette håndskrift senere skulle kopieres, er noten blevet opfattet som en korrektion (Metzger 1994, 315–316). Dermed eksemplificerer beretningen både, hvorfor det tekstkritiske arbejde er nødvendigt, for at først at identificere Lukas tekst (uden ApG 8,37), men også det frugtbare i at se på de afvigende varianter. Tilføjelsen af verset dokumenterer nemlig, at dåben tidligt blev ledsaget af en bekendelse, og at kristne i det andet århundrede fandt ApG 8,26–40 relevant for deres dåbspraksis.

Tekstkritik – en nødvendighed for fortolkning

I arbejdet med tekstvarianterne må fortolkeren fremsætte en samlet forklaring, der rummer alle tekstens varianter i ethvert variationspunkt. Hvilken ordlyd går længst tilbage, og hvordan er variationen fra den opstået? I evalueringen af tekstens varianter tvinges fortolkeren til at overveje de eksegetiske muligheder, hver tekstvariant besidder, og denne vurdering er netop det første skridt i at forstå teksten. Både de ændringer, som virker til at have været intentionelle, og de, som virker vilkårlige, kan ofte afsløre, hvordan tekstens første læsere forstod og anvendte teksten. Selv grammatiske forbedringer, der er introduceret ubevidst, kan afsløre, hvordan teksten umiddelbart fremstod for dens tidlige læsere. På denne måde tillader analysen af varianterne fortolkeren at kigge

³ Βιβλίον (bog) refererer her ikke til et kodeks dvs. en bog, man bladrer i, men mere bredt til et medie, der rummer et længere skriftligt værk. Jesus har med al sandsynlighed læst Esajas-teksten fra en bogrulle, og πτύχος refererer derfor til sammenrulning af rullen.

⁴ DO92 oversætter med ”mægtig hofmand”. εὐνοῦχος oversættes dog bedre ”eunuk/kastrat”, da mandens professionelle funktion er beskrevet med δυνάστης (mægtig) cf. BDAG s. 409.

⁵ For eksempler på betydningen af læsning de nytestamentlige skrifter i selvbiografiske omvendelsesberetninger før det fjerde århundrede, se (Mills 2019).

over skulderen på dens første læsere, og dermed nærme sig teksten via den adgang, som varianterne giver til tekstens første kontekst. De afvigende varianter kan på den måde sammenlignes med fortolkningsnoter, som fortidens kristne har efterladt. Eksegese uden tekstkritiske overvejelser springer således det første led over i den hermeneutiske proces, det er at forstå teksten, hvorved dybdeniveauet af fortolkningen mindskes.

Den usikkerhed en tekstkritisk analyse kan kaste over en tekst er ikke væsensforskellig fra den usikkerhed, der kan tilbagestå efter den eksegetiske analyse. Nogle steder kan man være i tvivl om tekstens ordlyd, men andre steder, hvor ordlyden er sikker, kan man være i tvivl om forståelsen af teksten. Begge tilfælde fordrer, at eksegese, og særligt bibelteologisk argumentation, må bygges på mere end enkelte formuleringer, og dette særligt hvis verset rummer meningsændrende variation. Et eksempel kan findes i apodosis i Rom 5,1, hvor Paulus enten siger, at de kristne som retfærdiggjorte mennesker har (ἔχομεν; indikativ) fred med Gud, eller opfordrer de samme til at have (ἔχωμεν; hortativ konjunktiv) fred med Gud. Da spørgsmålet om hvilken af de to varianter, Paulus ønskede i sin tekst, ikke er til at afklare, bør man ikke hænge sit argument eller sin teologi på enten den ene eller den anden af de to formuleringer, men i stedet på teksten som helhed.⁶ Hvis man undlader at forholde sig til tekstens usikkerheder i de vers, man anvender i sin fortolkning, kan ens forståelse umiddelbart betvivles.

Hvis det opleves sådan, at en tekstkritisk analyse bringer fortolkningen af en passage (eller en hel teologi) i usikkerhed, må det nævnes, at den eksegetiske sikkerhed, der forsvinder, ikke har været reel. En eksegese, der er bygget på tekstens usikre dele, er usikker, og det fortolkningsmæssige fejltrin er manglende kendskab til teksten. Den tekstkritiske analyse har altså hermeneutisk forrang for det eksegetiske arbejde, eller alternativt, bør den anses som en integreret del af det at fortolke teksten, da teksten ikke kommer til os mejslet i sten, hverken fra fortidens kristne eller det tyske bibelselskab, men er den tekst, som er bevaret med variation i håndskrifterne.

Tekstkritik – en nødvendighed for bibeloversættelse

I lyset af kristendommens tidlige bog-fokus er det måske ikke urimeligt at omskrive Paulus' ord i Rom 10,14–15, så det handler om den skrevne forkyndelse: Hvordan skal de tro på ham, som de ikke har læst om? Hvordan skal de læse, uden at nogen oversætter? Og hvordan skal nogen oversætte, uden at andre har produceret en tekstkritisk udgave ud fra de bevarede håndskrifter?

For nogle kan det tekstkritiske arbejde nok opleves både teknisk utilgængeligt og som bærer af en iboende form for skepticistisk bibelkritik,⁷ men sådan forholder det sig ikke. Den bibelske tekstkritik er derimod den uundværlig første del af den arbejdsproces, der munder ud i at den enkelte får adgang til Bibelen, og kan læse eller høre den forkyndt på et forståeligt sprog. Nogle må derfor lære sig at læse de håndskrifter, hvori de bibelske tekster er overleveret os af fortidens kristne. Dernæst må de danne sig et overblik over forskellene og lighederne imellem de mange håndskrifter tekster, og træffe

⁶ DO92 har oversat indikativen. I sådanne tilfælde ville en fodnote med den ligeværdige variant have hjulpet læseren.

⁷ Bibelkritik i betydningen anfægtelse af Bibelens troværdighed.

kritiske beslutninger (dvs. beslutninger ud fra definerede kriterier), og fremsætte en samlet forklaring af, hvorfor en tekstvariant tilhører forfatterens tekst, og hvordan de andre tekstvarianter har kunne opstå i tekstens overleveringsproces. Tekstkritikkerne må dernæst udgive den tekst, de mener, er den bedste tilnærmelse til forfatterens tekst, hvordan det sidste end nærmere defineres. Den udgivne kritiske tekst må indeholde noter, der begrundet valgene, og gerne indikationer på, hvor sikre udgiverne føler sig i de forskellige valg, de har taget. Det er præmissen for, at bibeloversætterne efterfølgende kan oversætte Bibelen til deres målsprog, og at den dernæst kan anvendes til et utal af (bl.a. missionale) formål. Tekstkritik er således uomgængelig, og som disciplin det første skridt i den lange proces, det er at forstå og overlevere Bibelen. Man må altså forstå, hvordan man selv har fået Bibelen overleveret, for at kunne række den videre.

Tekstkritik – en apologetisk kampplads

Den nytestamentlige tekstkritik er, som nævnt, i de seneste årtier blevet til en kampplads mellem nogle, som betvivler kristendommens sandhed, og andre, som søger at forsvare den. Argumentet fungerer ofte sådan, at hvis teksten er så usikker, som nogle mener, den er, så er en diskussion om sandhedsværdien af indholdet nyttesløs. Ligeledes modsat, hvis teksten er fuldstændig sikker, bliver det også et argument for den kristne tros sandhed. Boksekampen søges afgjort ved indvejningen.

Meget af diskussionen centrerer sig om Bart Ehrman, hans ligesindede og hans modstandere, og diskussionen er ofte mere præget af overdreven retorik end sobre betragtninger. En del evangelikale kristne har således søgt at argumentere for tekstens sikkerhed, men har gjort det med forældede eller decideret misledende argumenter, og nogle gange gjort det med overlæg og fordækte motiver. Det sidste har gjort skaden fra Ehrmans ofte skærpede retorik værre, fordi kristendommen i disse evangelikales kamp kom til at fremstå som noget, der skulle forsvares uanset redeligheden.

Fra et missiologisk perspektiv, men i lige så høj grad ud fra almindelig redelighed – ja, mission bør vel altid være kendetegnet af redelighed og ærlighed (cf. 2 Kor 4,2) – er det derfor bydende nødvendigt, at kristne (såvel som alle andre) hverken overgør den usikkerhed, teksten besidder, eller underspiller de problemer, en del passager faktisk er omgærdet af. Derfor er det også vigtigt, at flere specialiserer sig indenfor det tekstkritiske felt og samtidigt dedikerer sig til redeligheden. Det er ikke sådan, at ét forudindtaget synspunkt skal have modvægt af et andet lige så forudindtaget, men der ligger en stor opgave i at rydde op i den forvirring, som debattører på begge sider har skabt og fortsat skaber.

Da den debat, som også indirekte handler om kristendommens troværdighed, ofte føres i populærvidenskabelige bøger, pressen, på blogs og youtube, består der en missional opgave i at formidle let forståelige, men akademisk funderede, betragtninger til et bredere publikum, som korrektiv til de ofte overdrevne påstande, der præger diskussionen fra begge sider. I en dansk kontekst, er Bart Ehrman nok mere kendt end hans modstandere, og hans bøger bruges i den danske uddannelses- og universitetsverden. Der ligger der en opgave i at hjælpe f.eks. teologi-, religions- og lærerstuderende til at skelne mellem substans og retorik i Ehrmans kristendomskritik, der i nogen grad ligger i forlængelse af hans tekstkritiske arbejde. At kunne skelne disse, kræver dog specialiseret

viden indenfor fagområdet, som hverken disse studerende eller de undervisere, der benytter Ehrmans bøger, oftest besidder. En sådan studerende skal både hjælpes med et bredere akademisk perspektiv på de steder, hvor Ehrmans personlige standpunkter styrer fremstillingen og fortolkningen af data, men samtidigt også vejledning til at forholde sig til de steder, hvor det saglige indhold i Ehrmans fremstillinger kan opleves ubekvemt for den studerende, for hvem det måske er nyt.

Tekstens (u)sikkerhed

Hvor (u)sikker er teksten som helhed så? Michael W. Holmes beskriver teksten som i en tilstand af "micro-level fluidity and macro-level stability" (Holmes 2020, 18). Med andre ord omhandler langt de fleste problemstillinger et vers eller mindre. Tekstkritikere ser dog meget forskelligt på, hvor sikre vi kan være på, at den tekst, vi fastlægger som den bedste hypotese, svarer til forfatterens tekst. Hvor nogle er pessimistiske (se f.eks. ovenfor ang. Bart Ehrman), er andre mere optimistiske. Det sidste gælder f.eks. Holger Strutwolf, som leder Institut für Neutestamentliche Textforschung (INTF) ved Westfälische Wilhelms-Universität i Münster, Tyskland. INTF er den nytestamentlige tekstkritiks maskinrum, idet instituttet står bag de tekstkritiske udgaver af det Nye Testamente, som bruges næsten universelt til videnskabelige formål (f.eks. Nestle-Aland-udgaverne). Strutwolf skriver,

"as long as we have no evidence that suggests a radical break in the textual transmission between the author's text and the initial text of our tradition, the best hypothesis concerning the original text still remains the reconstructed archetype to which our manuscript tradition and the evidence of early translations and the citations point. In most cases we are able to produce a valid and stable hypothesis about the original text where there are variant readings" (Strutwolf 2012, 41).

Den tekst, vi rekonstruerer ud fra håndskrifterne, kan ifølge Strutwolf med den brede pensel i de fleste tilfælde antages at være forfatterens tekst med god sandsynlighed. Det er nemlig den simpleste hypotese, men sikkerhed gives der ikke i alle tilfælde. Angående hvor tæt vi er på at have de nytestamentlige forfatteres ord bevaret, har Tommy Wasserman bemærket, at selv de tekstkritikere, som er mest pessimistiske angående, om det vi kan rekonstruere svarer til de nytestamentlige forfatteres tekster (f.eks. Ehrman), gør brug af såkaldte indre kriterier til at skelne mellem tekstvarianterne (Wasserman 2018, 19). Man kan f.eks. argumentere ud fra, hvordan Lukas plejer at formulere sig, til hvilke varianter, der kan og ikke kan komme fra hans pen, men det forudsætter, at vi i det mindste har adgang til "the approximate text of the authors" (Wasserman 2018, 21).

Konkrete råd til ikke-specialister

Nogle skal specialisere sig indenfor det tekstkritiske felt, og en del flere bør af ovennævnte årsager søge at holde sig opdateret. Den relativt nyudgivne (2019) antologi *Myths and Mistakes in New Testament Textual Criticism*, redigeret af Elijah Hixson og Peter J. Gurry, er et godt sted at begynde for alle, som beskæftiger sig med bibelfortolkning, teologi eller apologetik på forskellige niveauer (Hixson og Gurry 2019). Bogens mange forfattere gør op med en del udbredte misforståelser, og kapitlerne er skrevet i et relativt tilgængeligt sprog.

Forkyndere, som har bare basale færdigheder indenfor de bibelske sprog, bør gøre sig den umage at konsultere teksten på originalsproget under sine forberedelser. At konsultere tekstens varianter, kan nogle gange komplicere eller nuancere ens forståelse af teksten, men andre gange forsimple den. Jeg kan f.eks. forestille mig, at nogle forkyndere vil opleve det befriende, at man den 14. søndag efter trinitatis ikke behøver at forklare, hvorfor Gud skulle lade en engel stige ned i vandet i Betesda dam, som det fremgår af Joh 5,3b–4, da verset ikke kommer fra evangelisten, men er blevet tilføjet senere. På trods af, at verset ikke er inkluderet i den græske tekstudgave, som DO92 er oversat fra, har oversætterne medtaget det i oversættelsen og noteret i en fodnote: ”Findes ikke i de ældste håndskrifter”. DO92 sætter desværre ikke disse noter konsistent. Eksempelvis er scenen med englen og Jesu blodige sved i Gethsemane (Luk 22,43–44) ikke påhæftet nogen fodnote, og det samme gælder Jesu bøn om tilgivelse for bødlerne, som ikke ved, hvad de gør (Luk 23,34a), selvom begge passager ikke er skrevet af Lukas. At inkludere passager i en oversættelse, som i kildeteksten⁸ er markeret som senere tilføjelser,⁹ er et redaktionelt valg taget af oversætterne, men det bør være et minimumskrav, at det noteres konsistent i fodnoterne. Den kun delvise notering er misvisende. I lyset af sådanne eksempler, er det altså tilrådeligt, at man ikke lægger alle sine æg i DO92-kurven under sit arbejde med teksten. Hvis man har brug for en vurdering af tekstens sikkerhed i de mange steder, hvor teksten rummer problemer, kan det anbefales at anskaffe sig det græske NT, som United Bible Society udgiver med henblik på bibeloversættelse (UBS5). Teksten er den samme som i *Novum Testamentum Graece* (= Nestle-Aland 28), men apparatet er skåret ind til kun at indeholde de variationspunkter, som er vigtigst hvad angår spørgsmålet om den mest oprindelige tekst. Alle udgavernes valg er markeret med henholdsvis A, B, C og D for at indikere, i hvor høj grad udgiverne føler sig sikre på tekstens ordlyd, eller med en ♦, for at indikere hvornår, udgiverne afstår fra at vælge mellem to ligeværdige læsemåder.

Bibliografi

- Hixson, Elijah, og Peter J. Gurry, red. 2019. *Myths and Mistakes in New Testament Textual Criticism*. Downers Grove, IL: IVP Academic.
- Holmes, Michael W. 2020. “New Testament Textual Criticism in 2020: A (Selective) Survey of the Status Quaestionis”. *Early Christianity* 11 (1): 3–20.
- Hurtado, Larry W. 2016. *Destroyer of the Gods: Early Christian Distinctiveness in the Roman World*. Waco, Texas: Baylor University Press.
- Metzger, B. M. 1994. *A Textual Commentary on the Greek New Testament*. 2. udg. London; New York: United Bible Societies.
- Mills, Ian N. 2019. “Pagan Readers of Christian Scripture: The Role of Books in Early Autobiographical Conversion Narratives”. *Vigiliae Christianae* 73 (5): 481–506.
- Strutwolf, Holger. 2012. “Original Text and Textual History”. I *The Textual History of the Greek New Testament: Changing Views in Contemporary Research*, redigeret af Klaus Wachtel og Michael W. Holmes. Leiden: Brill.

⁸ Kildetekst er den tekst, der oversættes fra. Begrebet *grundtekst* bør efter min mening undgås, da det er for upræcist og giver forkerte indtryk.

⁹ I Nestle-Aland-udgaverne er senere tilføjet tekst enten markeret med dobbelte klammeparenteser eller findes kun i apparatet.

Wasserman, Tommy. 2018. "Was There an Alexandrian Recension of the Living Text of the Gospels?" I *Liturgy and the Living Text of the New Testament*, redigeret af H.A.G. Houghton, 1–22. Texts and Studies, 3.16. Piscataway, NJ: Gorgias Press.